

**СИРОВИНЕ ПОДУНАВЉА У ТРГОВИНИ ДУБРОВЧАНА ИЗ
БЕОГРАДА 1521—1640.**

Успешно трговање претпоставља да трговац слободно искористи могућност по-волног пласмана и код продаје еспапа и код куповине робе новцем који је стекао претходном продајом. То одмеравање и ко-ришћење тржишних услова утолико је више важно уколико се продаја и куповина не обављају у истој средини, тако да постоје и транспортни и други трошкови па и моненат ризика, који се могу преполовити ако се после продаје допремљених проду-ката шаље не новац (сувише изложен ла-кој могућности хаварије) него нови произ-води. Трговац је већ оштећен ако мора да иде на трампу, на условљену и комбино-вану предају своје робе за преузимање ту-ђе, при чему таква операција тешко може да одговара стварној интенцији трговца, с обзиром на разне пропозиције: врсте ну-ђене робе, њеног квалитета, квантитета и цене при трансакцији.

Ограничена манипулација производима и новцем настаје у посебним условима, кад не постоји стварна конјунктура тржишта, кад роба која би се преузела не одговара стандардима и укусу потрошача других пијаца, кад је и нема у комерцијалним ко-личинама и асортиману или кад постоје и посебни социјални услови, тј. нарочити од-носи између потрошача и произвођача у односној регији. На пример, у балканским и подунавским земљама под владавином Османлија произвођачи су били ратари, сточари и занатлије, али су они врло мало

могли да се користе уvezеним мануфактур-ним израђевинама већ због диспаритета цена; скупу страну робу трошили су пред-ставници господарског елемента, представници војног и управног апарате и виших друштвених слојева, јер су ванекономском принудом долазили до потребних средстava која су могли и желели да потроше. Не само феудалци преко ренте и чиновништво помоћу плате и мита, него и обични вој-ници, због неограничених прилика ратног плена и обичне пљачке уз друм, били су у могућности да купују прецењене продук-те стране фабрикације, повећавајући, ако је требало, ванекономску принуду. Ово се посебно односи на области ближе граница-ма, где је стално трајало погранично пљач-кашко војевање, и у великим гарнизони-ма где би се сливао и уновчавао такав плен. Типичан пример такве стварности представљала је освојена Угарска (после 1526) и градови у њој односно и Београд, као полазна база за покретање похода и слагалиште хране и других потреба сна-бдевања али и као зимски логор за одмор и рекреацију трупа.

Пошто су се најпре (1521) почели насе-љавати у заузетом Београду, дубровачки трговци су се прво задржали и стално на-стањивали у Осијеку (30-их година). После коначног освојења Будима (1541) стварају се дубровачке трговачке насеобине у Бу-диму, Пешти, Печују и Пожези. Први Пе-чујци су били бивши трговци из Зворни-

ка, али је Печуј одмах затим укључен у београдску мрежу дубровачког трговачког система у европском делу Отоманског Царства. Одмах после турског преузимања Темишвара (1552) Дубровчани долазе и у банацко средиште (где их пре тога није било) и у истом налету допиру до Липова. У Ердешу их је било још 40-их година, и ту су изгледа једино сачували континуитет из времена старе угарске државе; ту су радили вероватно и по рудницима, на рафинацији метала; најпре их је било у Алба Јулији (Ђулафехервар), а од 60-их година и у Алба Регале. На северу, из Будима, који се 60-их година ојачао на рачун насеобине у Пешти, Дубровчани су стизали и у Острогон (Естергор), а ниже у Кечкемет. Поред правих насеобина постојале су и пословне „станице“ са два-три трговца, више због локалне продаје стране робе и прихватања домаћих сировина него због продаје скупе увозне робе у ширим размарама. Такве су „станице“ били и Илок (од 50-их година) и Карловци (од 60-их година). Београд је успоставио тешњу везу са Темишваром него са удаљеним Будимом, мада је између ове две подунавске метрополе стално текао трговински промет, па су Будимци, уз Београђане, слали робу и у Темишвар. Било је доста трговца који су истовремено пословали на две стране и који су, поред трговина у Београду, имали и дућане и куће у Будиму и Темишвару, које су водили отреситији фамули или млађи и сиромашнији ортаци. По закону робноговчане концентрације, мање насеобине су се у поменутој мрежи временом губиле, на пример Осијек је слабио већ 40-их година XVI века, а Печуј почевши од 60-их година; из таквих насеобина трговци и њихови млађи прелазили су у Будим или у Београд.

Дубровчане је у Угарској па и у Београду најпре занимао увоз скupих западних израђевина, које су налазиле потрошаче и које су се пословно експедитивно реализовале. Почетком 50-их година неки од Дубровчана почели су се бавити уносним пословима око ослобађања угледних сужања са Запада у Будиму. То су у првим деценијама делимично радили и трговци у Београду, великој пијаци робља. Привлачили су их и монетарне трансакције — извлачење златних новчаница или замена

аустријских златника „онгарина“ за много траженије цекине и дукате султанине. Сакупљали су и извозили у родни град и сребро, и то чак они у Печују. Временом, међутим, ратна срећа је затајила, Турци нису могли прећи баријеру која је образована пред Бечом, те је бивало и мање плене, а тиме је нестајао раније велики круг купаца скupих израђевина довезених са Запада. Поред тога, Италија се од средине XVI столећа опоравила од тешких ратних разарања из првих деценија века (француски прород у Италију, ратови Венеције за првенство у Италији), тако да је њена мануфактура тражила јевтине сировине из суседног Османлијског Царства. То су били основни разлоги да су дубровачки трговци почели обраћати пажњу домаћим сировинама, најпре вооску (из Осијека, 40-их година), а потом и говеђим кожама, да би најуносније послове касније правили са извозом вуне; увек је постојао известан интерес и за преузимање мањих количина бакра, поред сребра или злата. Тек у другој половини столећа ивиће се систематски на трампу tkанина за сирове коже, јер је купаца са готовином било све мање, а дужника без новца све више.¹

Не може се рећи да Дубровчани и пре 1521. године нису дошли до закључка да им се исплати да извозе домаће производе из Подунавља. Они су то чинили из своје колоније у Смедереву, али су их освајања у Панонији одвукла у сфере лакше и брже зараде. Већ у другој декади столећа једна тројчлана компанија уложила је 9.750 дуката у набавку дебелог енглеског вуненог сукна (каризеја) које је затим један од ортака понео у Смедерево да прода и да за добијен новац сакупи кожа које би се послале на велику пијацу кожама у Анкони. Смедеревци су и 30-их година довозили восак, кордован (прерађена козја кожа у разним бојама) и друге производе које су набављали од кожара Турака и других из области Кучајне и са ширег простора североисточне Србије.²

Почетком 40-их година за београдског трговца Јерка Лук. Умфију један његов пословни агент († 1545) сакупљао је у Осијеку восак, који је Јерко преко брата Орсата слао у Дубровник.³ У пословању Јакова Радељева из Дубровника, који је преко једног свог поверилика преузео напла-

ту потраживања у Угарској, примање кожа и других производа земље уместо готовог новца, како је било у облигацијама, почело је да се практикује од 1559. године.⁴ У сличном купљењу заоставштине једног умрлог велетрговца у Будиму, у упутству (1564) комисионару речено је да је покојни Јосип М. Сумић давао новац неким Мађарима из Кечкемета да му достављају суве говеђе коже зване секатице.⁵ Свакако већ 40-их година, поред трговаца било је међу београдским Дубровчанима и Ђурчија. Неки Влахо Маринов преминуо је у Београду још 1533. године; Радосав крзнар је умро 1554. године; Томо Андријин је марта 1561. године сведочио о неком завештању састављеном у Београду 1. јануара 1560.; јуна 1565. именованы су стараоци заоставштине Петра Влахова, преминулог у Београду; јуна 1566. године један дубровачки племић као поверилац је именовао пуномоћника да наплати дуг од Мата Мариновића; Никола Радов се марта 1568. године задужио код београдских трговаца Јуре Ратковића и Влаха Н. Немањића на 475 дуката, што су следеће године учинили и компаниони Петар Драгов и Влахо Гргуров па поново Никола Радов на 375 шкуда; ортаци Симко Иванов и Никола Радов узели су кредит на 224 дуката, а Никола Радов септембра 1569. године у своје име и у име стаклара Марина Иванова поново од Јуре Ратковића 638 дуката.⁶ Велики број кожухара 50-их и 60-их година у Београду сведочио би да су крзна, шубаре постављене јарећом кожом, кожуси, ћураци, бунде и други предмети од крзна били тражени у хладном или релативно богатом Београду. Неки од поменутих, пре свега Никола Радов, као и неке друге дубровачке занатлије по насеобинама, престали су да се баве својим занатом, него су се прихватили уносније трговине. Тек много касније, кад ће се осетити криза и у продаји скupих крзнарских рукотворина, дубровачки кожухари у Подунављу почеће да се баве и табачким послом, тј. да штаве коже и да их припремају за извоз.

Треба поменути да се и Београд наводи у једној уредби дубровачке владе о увозу робе из Турске од 20. јула 1523. године, којом се дозвољавало да се у Дубровник, Херцег-Нови и у суседна пристаништа до-

возе коже, покривачи, вуна, восак, тканина раша, стока и прехранбени производи; у вези с тим одлучено је да се пошаљу скоротече у главна места Турске у којима су трговали Дубровчани, како би ови о томе били крилом обавештени.⁷ Можда би одлука о тајном обавештавању дубровачких трговаца да се слободно упuste у извоз производа земље упућивала да ни Турци најпре нису били много расположени да им страни трговци смањују количину сировина и потрошних артикала у земљи, како се дневна цена на локалним тржиштима (нарх) не би због тога повећавала.

Извоз у режији београдских трговаца најпре се састојао у воску. Када су кројач Иван Петров из Београда и његов веровник из Дубровника сводили рачуне (4. фебруара 1541. године) у вези са добијеним кредитом, решено је да Иван у име дуга пошаље неком веровниковом посреднику кордован, монтонине (прерађене овчије коже) и восак; восак би у шест свитака прењели у Дубровник одређени крамар и један трговачки фамул.⁸ Само неколико година касније иницијативан Никола Радосалић Брзица који је тада пословао у Београду послао је из Дубровника свакако у Венецију 13 свитака воска; они су, нажалост, постали плen хитрих сењских ускока.⁹ Треба претпоставити да су и дубровачки трговци пословали као и њихови другови у другим варошима и на тај начин што су тканине и другу робу давали на вересију и турским табацима, који би им дуг враћали не у новцу него у штављеним или чак и прерађеним кожама. Пословни агент Марина Радосалића званог Персона (који се 1543. године среће у Осијеку), а који је из Београда кренуо нешто касније у Будим, раздавао је робу и неком софијском табаку за 18.000, што је овај био дужан да отплати у кордовану.¹⁰

Основни разлог што се до краја 50-их година нису куповали домаћи производи у Угарској па великим делом ни у Београду састојао се у томе (а) што је транспорт из удаљене Паноније био прескуп, (б) зато што се слична роба могла набавити и много ближе Дубровника, на пример у Босни и деловима Србије, али и зато (в) што се у доба кад се злато, а најпре и сребро, толико тражило због последица тзв. револуције цена, у облику угарских и других

златника зарада радије износила у новцу него у товарима кожа.¹¹

У Београду су се нешто пре него у Угарској кожа и платно почели, уз новац, извозити из Подунавља да би послужили за куповину увозне робе у Месини или чак зачина и мириса у Александрији; Наталијин Барт. Вукојевић је, септембра 1554. године, упутио преко мора и 167 говеђих кожа (у вредности од 116 дуката, по седам дуката за балу од десет кожа) и десет труба платна, свакако ланеног.¹² Било је и случајева лоше куповине кожа у Београду, како излази из једног пословног писма Андрије Мат. Жуха једном пословном пријатељу у Дубровнику.¹³ У дућанима београдског трговца Ивана Миховог званог Бајаја како у месту тако и у Темишвару било је кожа (у Темишвару 11 говеђих кожа, а у Београду четири вучје); занимљиво је да је у темишварској радњи било и 37 литара морлаког лана,¹⁴ тј. лана произведеног с јужне, а не с северне стране Дунава. У Београд и још пре у бугарско Подунавље долазили су 60-их година и италијански трговци да набаве восак и суве говеђе коже. Постоји, на пример, једна писмена изјава Гаспара dela Векја из Дубровника 29. априла 1563. године његовим партнерима у Италији (од којих је један био Сицилијанац) да ће са сто богослужбених књига на српском језику кренути у Београд, Видин и Никополь и да ће за новац добијен од продаје књига купити восак, 352 волујске „секатице“, сабље и друге ствари, отварајући и кредит код Миха Миховог, дубровачког трговца који је држао дућан у Видину.¹⁵ Дакле, од 60-их година сува говеђа кожа из Подунавља, оног средњег из Београда, била је цењена и тражена на италијанском, чак сицилијанском тржишту, те се она уз традиционални восак почиње систематски куповати и извозити. Као да су Дубровчани у извесном смислу ту мало и каснили, јер се нису пре тога представили великим извезеним количинама.¹⁶

Седамдесетих година промет говеђим кожама у дубровачким насеобинама у Београду и у Темишвару већ је уходано функционисао. Пракса плаћања дугова слањем говеђих кожа почела је да добија право грађанства. Њу је инаутурисао београдски трговац Марин Иванишевић (фебруара

1563), а потом у јесен 1570. године и двојица ортака са 370 волујских „секатица“. Јеро Фран. Кабога за свој кредит из 1567. године добио је 100 таквих кожа. Слично је било са Јаковом Ант. Бенешом, који је примио 920 сирових говеђих кожа за дуг од 985 дуката, али је званично изјављено да партија покрива само 30.000 акчи; ту су дужници били браћа Вукдраговићи (некад Будимци), а испорука је извршена у Београду Антуну Јакобовом.¹⁷ Антун је за Бенеша на исти начин и из истог разлога примио од двојице карловачких ортака 300 волујских кожа.¹⁸

Један билећки крамар је, почетком лета 1572. године, превезао 47 товара говеђих кожа и при томе је изгубио половину једног коњског терета, тј. десет комада. И један други превозник имао је спор са познатим купцем београдских кожа Марином Соркочевићем, захтевајући да му за 116 бала довезених из Београда (1573) исплати 13 талира и 14 гроша (тј. по 10,8 гроша од бале која је имала десет комада). Код пријема кожа у Дубровнику, изгледа, да се тада доста лабаво поступало, јер је и београдски трговац Кристофор Иванов морао да преко суда тера дубровачког банкијера Николу Петрова (који је деценијама радио са београдском пијацом и њеним дубровачким трговцима) да му исплати неких 13 волујских „секатица“ које је послao Николином брату. Франо П. Радаљев (који је, такође, доста радио и на наплаћивању дугова по Угарској још 20 година раније) био је тужен да је у Венецији (1572) примио 3410 комада кордована од београдског трговца Стијепа Петровића Храброг (из породице која је некад пословала у Темишвару), а да је при обрачуни испустио 525 млетачких либара.¹⁹ Овде се види да су се већ 70-их година мање и лакше обрађене коже кордовани (свакако и монтонине) у Венецији мериле; то је са говеђим кожама у Дубровнику рађено знатно касније, па и тада не често, него је бала била меродавна.

У Анкони су се средином 70-их година мериле и говеђе коже. Ту је, код тамошњег дубровачког трговца Бенедикта Мар. Гундулића, темишварски трговац Томаш Матијевић имао 500 волујских угарских „секатица“, од којих је свака тежила по 16 и по либара,²⁰ што ће рећи 5,9 кг (јер је ду-

брожачка либра износила 358 грама). Говече са кожом од свега шест килограма је мало и кржљаво живинче. Балкански говече је у то време било још ситније.

Трговачка писма београдског трговца Кристофора Антуновића упућена једном Босанцу у Дубровник дају неке занимљиве појединости. Он се јавио и из Сарајева, на водећи 594 кожа и шест кожа „биволица“; од првих 300 су биле волујске од врсте „ђона“ и 294 од врсте „целепе“; коже су биле упућене да се покрије робни кредит на ка-ризеје у висини од 135 (са по 60 акчи у дукат).²¹ Као што се види, Дубровчанима у Београду је локална пијаца постала пре-тесна кад је реч о набавци и експедицији говеђих кожа, те су се почели упућивати и на сарајевско тржиште. Обрачун испорука кожа између Кристофора и Босанца Фрање Луковића види се из једне тужбе првога од 26. новембра 1578. године. Кри-стофор је укупно послao 606 комада, тј. 300 великих волујских, 300 крављих и 6 бивољих, и за то је примио седам топова каризеја (које су вределе по 18 и по дуката комад); од продатих кожа Франо је дао Кристофоровим повериоцима — неким Гундулићима и једном Кабоги 269 и Мату Марковом, дубровачком трговцу у Босни (Сарајеву) 231 дукат; остатак преко тих 619 и по дуката (како је то Кристофор сабрао) одбио је да преда; Кристофор је тражио још сто дуката, процењујући своје коже на преко дуката по комаду. С обзиром да су рачуни били потпуно побркани, Фрања је дао регистровати поменута писма и друга акта, из којих се видело да је Кристо-фор преко Фрање јављао својим поверио-цима да ће им дуг исплатити кожама.²²

Кад је реч о кожама и о Босанцима, треба рећи да су се они и у Београду ба-вили том пословном браншом. У рукама Матије, сина познатог Крешевљанина Ју-ре Ратковића, кад је стигао у Дубровник, секвестроване су на захтев Ивана Лор. Соркочевића, волујске коже које је код се-бе имао по рачуну темишварског трговца Томаша Матијевића,²³ који је горе поме-нут. Слично су као што је Кристофор Ан-туновић ишао у Сарајево у куповину ко-жа за извоз, неки други београдски Ду-бровчани одржавали пословне везе са сво-јим супародницима у другим насеобинама. Андрија Петров је пословао са дубровач-

ким трговцем у Приштини Луком Рад. Мартиновићем, коме је достављао ткани-не, а Лука му је слao производе са Косо-ва и из Метохије — коже дивљачи (ли-сичје, даброве, видрине) и шафран из Пе-ћи. Андријина испорука је износила 6538 а Лукина 7434 акчи.²⁴ По свој прилици ко-же нису упућиване у Београд, него су де-поноване у Новом Пазару, код каквог Ан-дријиног пословног пријатеља; то исто вре-ди и за тканине, које су донесене у При-штину не из Београда, него из Дубров-ника, преко Новог Пазара.

Дobre говеђе коже из Београда имале су често ту част да своје газде спасавају од банкрота. Београдски трговац Петар Ник. Михов био је дужан петорици пове-рилаца из Дубровника замашну своту од 2330 и по дуката (око 838.000 југословен-ских динара из 1936. године). Као и у си-туацијама кад је претио стечај, поверио-ци су се (јуна 1579) сакупили у Дубровни-ку и донели одлуку о програму санације свог клијента. Према тој одлуци, Петар је морао да у току те године пошаље у Ду-бровник 500 говеђих кожа, што би се ре-експортирало за Апулију; код те испору-ке веровници би морали да плате царину и транспорт, јер је дужник био потпуно без паре; у току маја 1580. године. Петар је био дужан да пошаље нових 500 кожа, док би у следећим годинама до пуне от-плате главнице, камата и накнадник тро-шкова имао да упућује по 60 кожа. Петар је дисциплиновано извршавао дужничке обавезе репограмираних дугова. Из но-вембра 1583. године постоји забелешка ко-ја говори о примљеној годишњој партији, која је тада износила 66 дуката, јер је таква кожа продавана већ за преко једног дуката (1,1 дуката).²⁵ Цене говеђих кожа управо у поменутим годинама почеле су да неодступно расту. Јуна 1579. године кад је поменута одлука донесена, говеђа кожа је износила равно дукат,²⁶ из чега се закљу-чује да је за четири године поскупила за 10%. На сличан начин, пред стечај, са-стала су се петорица повериоца београд-ског трговца Андрије Ратковића, те су до-нели одлуку: у току четири следећа месе-ца мораће им испоручити 200 волујских „секатица“, а у року од следеће четири го-дине слаће тако и толико да за то време исплати дугове кожама.²⁷

И у осмој деценији столећа било је у Београду кожухара Дубровчана, од којих су се неки већ тада почели занимати преврзним послом штављења кожа или бар сушења говеђих „секатица“, а неки су се претварали у трговце кожама. У документима има помена само о двојици од њих, и то од последње врсте. Кожухар Стијепо Иванов, који је у једном документу писаном у Београду означен као „негоцијанте“ (пословни човек, трговац), закључио је брак са ћерком једног дубровачког крзнара и на име мираза примио је 400 сребрних талира.²⁸ Занимљиво је да између пет сведока те „вере“ није било ниједног његовог друга од струке. Понекад су у Београд долазили крзнари из Дубровника не да раде свој занат него да сакупе заоставштину своје родбине или тазбине; то је био случај и са мужем неке Марице, сестре и наследнице умрлог београдског трговца Виценца Мариновог.²⁹ У току 1579. године умро је у Београду кожухар Франо Иванов.³⁰

Трговци у Дубровнику добијали су из Београда и кордован, мада он није био карактеристичан за београдско тржиште и свакако је донесен из Софије или из какве друге румелијске вароши. Бернард Франов Марковић је 330 таквих кордована послао Млечанину Алберту Барт. Тромбинију, да их преко својих пословних пријатеља уновчи у Анкони. Тромбини је кордован послао Маркантонију Бурату, који је коже продао по цени од 33 дуката за сто комада.³¹ Цена кордвана, који је у велиkim количинама довожен нарочито из Бугарске, Македоније, јужних делова Србије и Босне, спорије је расла од траженије говеђе коже која је имала већу примену у свакидашњем животу него кордован, од којег су се израђивале скупље и украсне ствари.

До краја 70-их година говеђе коже, појачано оне из Београда, слате су искључиво на велику пијацу кожама, у Анкону. Са следећом деценијом власници београдске говеђе коже настојали су да продру и на венецијанско тржиште. Један транспорт кожа београдског трговца Антуна Jakобова експедован је у Венецију на лађи којом је управљао Франо Марков Дубровчанин; товар је претходно осигуран од једног Бенеше, пословног пријатеља Београ-

ђанина. Стопа осигурања није била висока (само 2%). Како су те коже означене као „пеле“,³² можда је реч о већ прерађеним кожама а не о сировим „секатицама“.

Једна партија говеђих кожа несумњиво је упућена у Венецију октобра 1581. године, и то 1.753 комада заједно са 23 цака вуне на броду Николе Миоше; испорука је вредела 1075 дуката. Из тог новца требало је да буду намирени кредитори београдског трговца Ивана Божића који је те коже и вуну слао.³³

Београдски Дубровчани су 80-их година почели да шире своје сировинско подручје, и то готово имајући у виду искључиво говеђе коже, а не и восак, вуну и друге производе. Они су у то време не само потпуно подредили банатску производњу, било у директном контакту било преко Темишвара, сремско Подунавље, преко Карловаца, србијанско Подунавље преко Сmedereva (користећи и шире експлоатационо-извозни регион те значајне насеобине), него су се оријентисали на нови издашни извоз говеђих кожа у бугарском Подунављу, и то како довозом из удаљенијих колонија, тако нарочито својом везом са сународницима на видинској пијаци. У Босну су, како је напоменуто, такође већ раније долазили. Као што су некад избегавали извозне трансакције, тако су се сада оријентисали на извоз говеђих кожа.

Да се прошире извозни послови с кожама почела су да се стварају трговачка друштва са осредњим обртним капиталом. Тако, београдски трговац Мато Средановић закључио је шестогодишње пословање са Јаковом Наоковићем и његовим сином Марком, с тим да почетни капитал компаније износи 5588 златних шкуда. Отац и син су унели 4036 дуката у млетачким вуненим текстилним и каризејама, а Средановић 1284 дуката у волујским кожама и један дућан у Београду који је са покуством вредео 15.000 акча. Оријентација друштва је била да са фамулима шире зађе у области султанове.³⁴

Банат је био посебно значајна сфера у пословању београдских Дубровчана кад је реч о скупљању производа за извоз. Једна јача компанија која је завршавала свој рад парнициом и арбитражом, а у којој су били учлађени Јулије Радаљевић, Бер-

нард Пав. Јелић и трговац из Темишвара Андрија Радов, поред осталог извозила је говеђе коже на, такође, значајно кожарско тржиште у Барлети. Списак и утеривање тамошњих дугова за вредност од 2255 и по дуката преузели су неки Ђованни Аванцани и Донато Визио. Евиденцију о дужницима опет за исту врсту кожа у Напуљу водио је Ђованни Аугусто Порцио (537 и по дуката). У Темишвару се пословало тканинама и ту је дужника било за 1824 и по дуката. Иако су постојале куће и дућани и у Београду, главни продори су планирани и постизани у Темишвару, где је остало непласирено тканина за преко 1222 дуката. Друштво је имало четири фамила, од којих је један био Босанац.³⁵ У Темишвару, па и у другим панонским варошима, пословало се не само трампом тканина за коже, него и преко домаћих накупаца. Један од таквих био је неки Осман Челебија који је продавао говеђе коже Дубровчанима не само из Београда и Темишвара, него и из Будима и других места. О обзиром да се нешто замерио Дубровчанима, Веће умољених је посебном окружницом наредило свим својим трговцима у Београду и у Угарској да се не усуде да од њега ни сами ни преко трећих особа купе говеђе коже, нити да посредним путем укључују његову кожу у свој извоз; глоба за прекршиоце била је значајна — 500 дуката.³⁶ Пословна изолација Османа Челебије није дugo трајала, јер су прави трговци увек знали наћи компромисне излазе из тесних ситуација; забрана пословног контакта с њим скинута је јануара 1584. године.³⁷

На видинском тржишту Београђани су имали пословног партнера у лицу Јакше Божиновића, који је своје завештање саставио октобра 1582. године. Из њега се види да је у Видин увозио кариџеју, а износио коже, али не толико говеђе, него више кордован. Одржавао је пословне додире не само са Београдом него и са Сарајевом, камо је обично путовао преко Ужица.³⁸

Постојали су на београдској пијаци и људи мањег пословног формата и дијапазона, чији је домет био да се докопају каквог повољног кредита и да га за неколико година отплате кожом. Такав је био

и Антун Јакобов, који се (маја 1579) задужио на већу своту од 973 и по дуката, отплативши дуг тек за четири године и пославши за отплату и 300 кожа. На исти начин двојица веровника Бунића примили су (јануара 1587) 350 волујских и крављих кожа из Београда од свога дужника Николе Маринова, те су му издали уверење о поравнању. Постоји забележено једно такво поравнање између Паскоја Миховог Шпанца и темишварског трговца Андрије Радовог; ствар се вртела готово искључиво око волујских и крављих кожа; арбитри су установили да је цена појединачне коже 78 акчи, да Шпанац треба да партнеру за сваку кожу плати 13 акчи, да дубровачка увозна царина износи 1%, и да треба платити смештај у магацину на дубровачким Плочама. Темишварац Андрија је кожу скупљао такође изван свог непосредног рејона преко накупаца који су ишли чак и јужно од Дунава; извесни од њих преузимали су коже (децембра 1582) у Смедереву од неког Стојана и ортака, смедеревских трговца, о чему је тај Стојан написао неки извештај, те је од Андрије тражено да у року од два месеца поднесе рачун о свему томе; посебно је било питање по којој су цени Андријини повреници откупљивали те коже, да ли по већој цени од 48 акча по комаду; ако би се то доказало сведочењем Стојановим, Шпанац би био дужан да Андрији поврати 2520 акчи; то је све било у вези с једном партијом новца од 8000 акчи.³⁹

Једно слично свођење рачуна поменутог друштва Андрије Средановића и оца и сина Наоковића (априла 1587) даје нове корисне податке. Један од њихових купаца био је и Бенедикт Гундулић у чијим се рукама у часу његове смрти налазило њихових 650 угарских кожа које су заједнички проценили по дукат комад. Један од лужника био је и Виченко де Арис из Ђарлете, у чијим је рукама остало испоручене робе за 1460 дуката, тј. толико комада кожа. У поседу Гундулићевих наследника постојале су и некакве беле коже, паковане не у бале него у сандуке, вредећи 350 шкуда (по 36 гроша). Компанија је, поред скопске вуне, испоручивала и восак. Друштву је био дужан и неки Франческо Вифони из Напуља за 495 дуката, што се опет морало односити на говеђу

кожу, јер је то био артикал највише тражен у јужној Италији кад је реч о балканским сировинама.⁴⁰

Случај Стојана и ортака из Смедерева који су набављали кожу не само за београдске него и за темишварске Дубровчане није био усамљен. Иако је у једном прегледу сасвим погрешно оцењена позиција дубровачке насеобине у Смедереву као пословне карике нижег реда (слично Ваљеву, где сталне насеобине и није било), у којој су само појединци или пословне групе радиле за београдске трговце,⁴¹ смедеревски трговци су и као самостални привредници сарађивали у формирању каравана са извозним производима који су за Дубровник полазили из Београда. Један Смедеревац је двојици кожухара у Дубровнику испоручио сировине за 165 дуката. Један други набавио је свом сународнику коже за примљење каризеје (1597). То је свакако чинио и кожухар Пјеро, дарован у тестаменту једног трговца састављеном (новембра 1579) у Београду. Један од разлога јачања смедеревске колоније, која је живо учествовала у образовању насеобине у Београду, Будиму и другде по Угарској (а 70-их година имала 19 а наредне деценије 10 самосталних трговаца, да би тек у XVII веку спала на ниво „станице“) управо је извоз кожа, од којих се волујске помињу у извозу већ 1510. године.⁴²

Године 1584. основана је финансијска управа у Угарској и суседним областима под називом вацке мукате. Тој мукати била је подређена и марошка муката, такође са закупима већ 1584. године, под коју је спадала не само цела Угарска (са Сремом и Темишваром), него и Београд, Босна и Херцеговина, а нешто касније, најврдно, и цела Румелија. Царина је у Угарској, Београду и Босни и раније, бар од 1548. године одвојено наплаћивана од ћумрука у осталом делу европске Турске. Због тога су рано настале зајевице Дубровчане и царинских органа најпре у Београду, с обзиром да су Дубровчани ћумрук плаћали кумултивно и одсеком, једном годишње фиксном свотом. Из Угарске се у то доба доста извози и жива стока, и то коњи из дебрецинског краја према југу, тј. на Београд. За коње и говеда који би после купопродаје остали у земљи и слу-

жили за тегљење и пољске радове наплаћивано је 25 пенеза; ако је стока била одређена за посек, давано је упала мање; у граничним крајевима приликом извоза узиман је цели грош од грла; за волујске коже тражен је ћумрук од четвртине акче по комаду.⁴³ Турска обрада и прерада кожа дубоко се уврежила на мађарском тлу, тако да је низ назива из кожарског заната и прерађевина коже трајно остао у мађарском језику.⁴⁴

Од установљавања поменутих царинских муката тешкоће за Београђане око наплате царине постале су очевидне, мада су се оне и раније јавиле.⁴⁵ Ипак, трговци који су одржавали везе са Дубровником, Венецијом и другим земљама трговинским партнерима Османлијског Царства, како страни тако и домаћи, били су повлашћени већ зато што нису морали да се удружују у корпорације и нису подлегали било каквој регламентацији. Могли су да извозе и сировине и готову робу у било којим количинама и захватати од њих добит која је била уобичајена на иностраним тржиштима. Поред хајдучких дружина и војника-пљачкаша сметала им је зависност чиновника и великородостојанственика који су попреко гледали на све веће богатство странаца.⁴⁶

Осамдесетих година веза београдских извозника говеђих кожа и трговаца на познатом анконском тржишту била је већ врло интензивна. На пример, у стечајном поступку против браће Мартола и Павла Ђурђевића из Анконе јавио се међу вецовницима и Павле Ст. Гучетић, тражећи у име неколицине београдских трговаца 1500 шкуда. Поменути Ђурђевићи су наредних година преко својих посредника у Дубровнику слали мале своте новца за појединачне бале примљене коже.⁴⁷ У то време довоз београдских кожа на анконско тржиште био је већ сасвим уходан, и о њима има вести у преписци разних пословних људи. На пример, о њима је (1582) писао и Марин Кабога из Анконе свом брату у Београду.⁴⁸ Београдске коже, као и угарске коже, „секатице“ или „словенске коже“ били су пословни стандарди једне већ добро познате робе.⁴⁹ Београдске коже са својим ценама и штоковима на анконској пијаци улазили су у оно о чему су се пословни пријатељи у Анкони и у

Дубровнику стално обавештавали, приме-рице, 90-их година. Београдске говеђе коже биле су нешто јевтиније на том тржишту од познатих кожа из Барне па и од оних из Босне. Новембра 1593. године оне су стајале 20 и по дуката за балу (од десет комада), августа следеће године продаване су по 20 шкуда ако је бала тежила 240 либири али и по 19 и по; од тога времена цена се стално повећава али благо, тако да је новембра 1594. године износила 20 до 20 и по шкуда бала. Карактеристично је једно писмо упућено од неких анконских велетрговаца Бартоломеу Борђанију у Дубровник којим му је нуђено да се прикључи њиховој пословној групи, али је на име учлањења требало да им пошаље 1000 дуката у роби, на пример сировој свили, белим кордованима, али и београдским кожама, дакле артиклима траженим на тржишту. У Венецији је одржаван виши курс свих кожа из балканских земаља, те су говеђе коже из Босне куповане по 26—28 дуката бала, а исте такве београдске по 24 дуката.⁵⁰

Од краја 90-их година бродских товара кожа из Београда за Анкону било је све више и они су редовно осигуравани у Дубровнику, у то време обично по стопи од 3%. У томе су већег удела узимали Савин П. Сорковић и другови из Београда. Њихова компанија укрцала је за Анкону говеђих кожа 12. децембра 1598. године на галеон Јакова Ив. Шилојевића, 21. октобра 1599. године, на галеон Николе Цвјеткова и 7. априла 1600. године на галеон Петра Влаховића. Бала је обично процењивана по 25 дуката. Угарске волујске коже у Дубровнику, такође, су довожене из Београда. Петнаестога новембра 1599. године, 30 бала такве коже укрцано је за Венецију на галеон Петра Виценцовог званог Турчин из Шибеника (осигуране су за велику своту од 1630 цекина).⁵¹ Влахо Мих. Кабога, брат поменутог Кабоге у Анкони, такође је са ортацима осигуравао терете за Анкону; средином новембра 1597. године — 320 волујских кожа, 127 „биволица“ и девет сандука белог (прерађеног) воска.⁵²

У последњој декади XVI столећа ретко се догађало да је појединач имао толико пословног капитала да је могао да набавља и транспортује сировине из Београда. Тај посао су тада преузимале компаније. На

пример, Марин Мар. Наљешковић, Томаш Петров и Иван Антунов, трговци у Београду и Темишвару, који су слали волујске коже у Анкону у Венецију, свели су септембра 1591. године рачун свог друштва; помиње се испорука 2637 говеђих кожа, у рукама Бернarda Зузорића у Анкони, 450 дуката у рукама Доменика Фаченде у Венецији, 100 дуката за испоручену кожу код Николе Миоше, Томашева лична потраживања код Зузорића итд. Марин је у самом Дубровнику по рачуну друштва сакупио 1330 (за коже по цени од 11 дуката бала), а остао је дуг Ђуре Цвјеткова за даљих 286 и по дуката. За коже ортаци су примали тканине, на пример из Венеције од Миоше 25 топова каризеја у једној испоруци. Компанија је у Дубровнику продајала и домаће сукно раши, а новац добијен од кожа је успешно пласирала у набавку пшенице за Дубровник. Друштву су били дужни и неки Дубровчани на терену, као Илија Ивановић и његов друг Павле, темишварски трговци за 766 и по дуката, свакако добијених за набавку извозних сировина. Компанија је имала потраживања и у Трансильванији и од неких Турака.⁵³ Пада у очи велика разлика између дубровачких и анконских и посебно венецијанских цена кожа. И на том артиклу главну добит нису убирали колонијски трговци по балканским чаршијама него гросисти у Дубровнику.

Слично је радила компанија Алојза Бильјатија (некад трговца у Новом Пазару) и Ивана Ђурова. Она је у Подунављу продајала тканине и ситну мануфактурну робу дневне употребе и за добијен новац набављала сточарске производе. Забележена је послата количина од 3747 волујских и крављих кожа и 39 „биволица“, што се налазило у Италији, и то — 330 говеђих и 39 бивољих кожа код Ивана Глеђевића у Барлети, 160 говеђих кожа на располагању Ђузепа Перго у Венецији и 3257 кожа у ингеренцији Франа Зузорића у Анкони. Те су коже ортацима у највећој мери набавили накупци из редова домаћег становништва. Дешавало се да добављачи нису испоручили сировине за добијене позајмице, те су тако настајали пословни дугови који су се обично тешко наплаћивали. Закупац таксе на коже, неки Дели Алија, био је у великој могућности да до-

ће до коже и без посебног труда; био је као створен за пословног повереника, али је ипак остао дужан 1835 акчи.⁵⁴ Поред тога што се удржио са Ђильатијем, Иван је пословао и заједно са братом Марином у Дубровнику, коме је слao сирове говеђе коже. Момак који је те коже спроводио (Мато), примао је при повратку енглеске каризеје за свог принципала, али и за друге, на пример за неког Петра Хрељу из Сегедина, коме је сукно слao неки заједнички поверилац.⁵⁵

Кад је реч о цени, постоји цена по којој је кожа преузимана и она која је обрачуната у транспорту. Кожа говеђа добијана септембра 1577. године од касата у Темишвару стајала је десет и по шкуда за балу (од десет комада),⁵⁶ тј. појединачна кожа 37,8 дубровачких гроша (дукат је имао 40 гроша). Ако је и 1577. године говеђа кожа испоручена у Дубровнику обрачуната по 1,1 дуката (44 гроша), зарада београдских посредника и није била велика; штавише, транспорт од Београда до Дубровника је износио више него цела поменута разлика (шест гроша); тако да су цене 1577. године морале бити друкчије.

И на другим местима, а не само у Београду Дубровчани су радо ступали у контакт са ситним представницима царинске и сличних служби који су били у могућности да им дотурају коже. Такав је био и ємин Ковина (јужно од Будима). Он је био дужан неким трговцима из Дубровника, те су га они, преко свог повереника послатог у Будим, дали затворити; из тамнице је пуштен тек кад је дао нове јемице и добио продужење рока за исплату дуга. Њему је новац дат за набавку кожа.⁵⁷

И за крај XVI века треба се сетити дубровачких крзнара који су се у Београду све више претварали у трговце кожама. У једном случају (октобра 1598) београдски крзнар Франо Николић уложио је 500 талира у четврогодишње друштво с једним дубровачким трговцем и зеленашом који је унео 6000 талира у финим фирентинским и млетачким тканинама; крзнар је с тим тканинама, новцем и фамулом имао да у Београду тргује.⁵⁸ Године 1586. умро је у Београду Влахуша Ђурђевић, кожухар или и трговац са лепом заоставштином.⁵⁹

Од почетка XVII века као извозници кожа и других сировина из Подунавља преко Београда јављају се Јевреји. Према неким мишљењима, они су имали наглашену улогу у турској унутрашњој трговини већ у периоду од 1453. до 1559. године и то нарочито у Цариграду и Бруси. Они су, уз Персијанце и трговце са Запада, били главни чиниоци у промету персијске свиле, чија је главна станица управо била Бруса. Потом су преузели контролу над караванском трговином не само оном чија су средишта били Цариград и Бруса него и над транзитом у Египту, Халебу и осталој Сирији. Сасвим је јасно да нису запостављали ни караванске руте на Балканском полуострву, где су главни центри караванске трговине били Једрене, Пловдив, Солун и Београд.⁶⁰ У Београду се они јављају још 30-их година XVI века.

У дубровачким архивским књигама београдски Јевреји поменутог времена најчешће се срећу у вези с осигурањем својих товара за Анкону или Венецију. Ту практику су упражњавали нарочито у времену од 1606. до 1654. године, тј. до кандијског рата. Највећи број осигурања тиче се управо сувих говеђих кожа званих „секатице“, било да су потицале са београдског трга или су довожене из Угарске; оне прве, за разлику од угарских, често су означаване као „словенске“. У режији београдских Јевреја у то доба, коже су одвођене искључиво у Анкону, процењиване по два, два и по па чак и три дуката комад, и уз стопу осигурања од два до два и по одсто. Фебруара 1608. Јакоб и Садик Бенданон су укрцали 213 београдских говеђих кожа.⁶¹ Јозеф Есперијел осигурао је, марта исте године, 123 волујске коже, што су биле укрцане на галеон којим је управљао Михо Лукин.⁶² У то време има случајева да су коже осигураване чак и на релацији од Београда до Дубровника, нарочито у случају говеђих кожа које су упућиване из Никопоља и осталог бугарског Подунавља.⁶³ Има података да су још 1586. године двојица дубровачких трговаца из Бугарске послала београдском трговцу Ивану Лупију 1000 говеђих кожа, да их прода и да их обавеже за нову робу.⁶⁴

У другој деценији XVII века Дубровчани из Београда су редовно осигуравали своје транспорте сувих говеђих кожа. Из

1610. године забележена су три — 506 кожа за сајам у Ланчану, 319 за Анкону и 200 за Барлету, по два и по дуката просечне вредности и са сниженом стопом осигурања (за Ланчано чак 1%).⁶⁵ Године 1612. постоји једно осигурање на 261 говеђу кожу за Анкону,⁶⁶ 1613. године — два за 286 кожа за Анкону,⁶⁷ 1614. године — два за 195 за Анкону,⁶⁸ 1615. године — два за 329 за Анкону.⁶⁹ Једна партија угарских говеђих кожа од 565 комада (процењених на 1400 дуката) по рачуну Дионисија Ђорђијија послата је јуна 1616. године такође за Анкону.⁷⁰ Године 1617. познати београдски трговац Томаш Глође у четири транспорта упутио је у Анкону 700 волујских кожа и 12 сандука белог воска (у вредности од 700 дуката) и у четири наврата у Венецију 27 бала кордоване и монтонина (по 112,5 дуката бала у просеку), у две партије седам бала обрађених кожа за 800 дуката и једну количински неидентификовану испоруку.⁷¹ Септембра 1617. године браћа Водопић послали су у Анкону 190 угарских говеђих кожа; следеће године исти су експедовали 197 угарских кожа (по 20 дуката, док су бале из Румелије стајале 25).⁷² Томаш Глође је 1618. године у Венецију слao 692 волујске коже (1500 дуката) а у Анкону 544 комада „секатица“ (које су вределе 1100 дуката).⁷³ Године 1619. Томаш Глође и други Дубровчани из Београда послали су у Анкону 834 волујских („словенских“) кожа, једну „биволицу“, 990 кордоване (у осам бала) и 14 бала монтонина (за 900 дуката).⁷⁴

При јеврејском осигурању 21. октобра 1615. године 233 београдске коже (у вредности од 600 дуката) већ су биле прекупљене за анконског трговца Коена Ешкеназија, тако да није јасно ко их је из Београда послao. Средином септембра 1616. године Саламон Мојс. Маестро транспортовао је 222 такве говеђе коже Јицхака Табиена и другова. Крцачи су јуна 1619. године осигурали 11 бала (у вредности од 400 дуката) а по рачуну једног пријатеља још десет бала (од 300 дуката). Пуномоћник Јосефа Венција који је радио за Самуела Абуи, обезбедио је превоз 205 говеђих кожа из Београда. Исти пуномоћник и још један дубровачки Јеврејин укрцали су 107 „секатица“, не означивши принципале.⁷⁵

Године 1620. осигурали су за Анкону волујских кожа (по 25 дуката балу) Петар Бетера 1729, неки Држићи 810 и Томаш Глође 1273 комада.⁷⁶ Београдски Дубровчани осигурали су за Анкону 1621. године 547 „секатица“ и 119 сланих кожа (ових по 18 дуката бала).⁷⁷ Следеће године уз шест осигурања испоручено је 2195 комада (по два и два и по дуката комад).⁷⁸ Године 1623. у шест испорука за Анкону београдски Дубровчани су осигурали 1545 кожа.⁷⁹ Године 1627. уз шест осигурања експедовано је 2081 говеђих кожа у Анкону,⁸⁰ Године 1628. у 17 испорука послato је у Анкону чак 7497 сувих београдских кожа и 23 бивольих.⁸¹ Година 1629. по 17 полиса осигурања извезено је у Анкону 6533 говеђих и 134 бивольих кожа.⁸²

Београдски Јевреји извезли су 1622. године у Анкону 410 говеђих кожа, 1623. године — 915, 1624. године — 424, 1625. године — неколико пута толико „секатица“ и само једну биволју кожу, 1627. године — 1019 говеђих кожа „секатица“.⁸³

Четврта деценија XVII века почела је да показује посустајање у интензивном извозу. Године 1630. осигурана је само једна партија волујских „секатица“ од 495 комада (по 25 дуката за балу).⁸⁴ Тек 1633. године поново долази до осигуравања: 21 полиса са 3926 говеђих кожа за Анкону.⁸⁵ Ту треба додати 480 „секатица“ које су означене као угарске.⁸⁶ Уз седам осигурања идуће године у Анкону је извезено 1203 говеђих београдских кожа.⁸⁷ Године 1635. у шест испорука осигурano је 1207 београдских и у три 1273 угарских говеђих кожа.⁸⁸ Код јеврејских трговаца у Београду постоје само подаци за 1633. годину: 100 београдских и 420 угарских говеђих кожа.⁸⁹

Приметно је да су појединачне испоруке просечно мање. То се наставило и следећих година све до 1651, кад је у дубровачким књигама које су сачуване забележена последња полиса на говеђе коже из Београда. Треба приметити да су коже из Београда биле јевтиније, а то значи мање и лошије од говеђих кожа из Бугарске и Босне. Говече Подунавља које је давало „словенске“ коже било је ситно и кржљаво, тако да је десет па и више (једном 1614. године и 12) кожа ишло у балу која је морала имати стандардану тежину јер је била терет с једне стране товарног коња у ка-

равану. Бала говеђих кожа из Варне, међутим, понекад има и само осам кожа, јер је била тежа а говеђе крупније. Једном је забележен и известан број сланих говеђих кожа. Оне које су означаване као „словенске“ или угарске нису сољене да се боље одрже и лакше штаве. Конзервисање је обављено сушењем, те се коже обе врсте називају „секатицама“ (од италијанске речи *secco* = сув). Сољење коже био је грчки начин справљања коже и он је усвојен у јужнијим крајевима Полуострва, у Бугарској, Македонији, Албанији и деловима Србије.

Поред говеђе коже, као кудикамо најважнијег извозног артикла, помињане су и друге коже — „биволице“, подједнако присутне у свим кожарским извозним средиштима, са можда извесном превагом североисточне Бугарске. Те коже се никад не појављују у већим количинама. Кордован и монтонине, обрађене и бојене козје (јареће) и овчије (јагњеће) коже, се јављају у испорукама из Београда, али су они импорт на београдском тржишту. Сирове јагњеће коже и шиљеговина се уопште не среће у промету ни Дубровчана ни Јевреја у Београду. Јелења кожа и коже дивљачи само се изузетно јављају у експорту београдске и смедеревске пијаце, и оне вероватно потичу из североисточне Србије. Кордован који се у Смедереву јавља 40-их година XVI века и који је у месту прављен, као без сумње и у Београду, израђиван је од сировине која се, такође, није налазила у самом Подунављу него из нешто шире регије. Кордован је са београдске пијаце извозен само повремено и у мањим количинама, како од стране Дубровчана, тако и у режији Јевреја (1619, 1627. године).⁹¹

Један сакупљач података о старијој српској привреди констатовао је да је Београд био познат не само по промету кожама него и по воску и вуни која се извозила у Италију; навео је исказ Хејовог путописца из 1621. године.⁹² Већ су напоменути многи случајеви извоза воска, кад се у документима налазе уз извоз кожа. За сакупљање и извоз воска биле су карактеристичне нешто јужније области Србије, Бугарске и Босне, са ливадама и одређеном врстом дрвећа по шумама, на благим узвисицама. Ипак, и београдска пијаца

није одбацивала могућност да извози восак. У београдском експорту восак се јавља као жут и као бео (свакако рафинисај). Иако је воска било доста, због знатне потрошње на Средоземљу, цена се одржавала на доста високом нивоу. Восак је отпреман у Анкону, мање у Венецију, у Барлету, али и у Месину, на Сицилији.

У испоруци београдског Дубровчанина Мата Влаховог (јуна 1610. године) бели восак у 16 сандука стајао је по 28 дуката 100 либри.⁹³ Познати дубровачки трговац и владин поверилик Томаш Глође сакупљао је и слao восак у Дубровник по рачуну београдског Грка Христофора Мелоса; јуна 1618. године свитак (од њих 40) стајао је 50 талира, и то је био жути восак. Истоја месеца Мате Влахов звани Бутко, уз 500 волујских кожа експедовао је десет сандука белог воска (по 60 дуката од сандука).⁹⁴ Јула 1619. године Саламон Маестро осигурао је Хайма Јурадо за 35 бала воска (у балу су ишли два свитка), а Аврахама Бењамина за 19 свитака жутог воска.⁹⁵ Августа 1622. године Тројан Сантоло осигурао је, уз 424 волујских кожа, и 16 свитака жутог воска (по 50 дуката свитак).⁹⁶ Томаш Глође је и сам извозио жути восак,⁹⁷ Никола Михов, радећи за једног београдског компаниона, дваред му је осигурао извоз из Дубровника белог воска за укупно 16 сандука (по 60 дуката сандук), а једном другом Дубровчанину из исте насеобине бале по 20 дуката.⁹⁸

Смедеревско Подунавље је већ било област која је производила доста воска. У месту се налазио посебан „емин восак“. Извоз преко дубровачких трговаца може се констатовати од 40-их година XVI века.⁹⁹

Подунавље је типично равничарски крај, у коме су се овце могле бавити за време снеговитих и хладних зима, али где овчарство као врста привреде није развијено. Ипак, до извесне мере Дубровчани из Београда пословали су вуном, нарочито у XVII веку, кад је вуна у свим балканским земљама имала добру прођу и лепо се плаћала. Вуна у пословима Београђана није потицала из Подунавља него са Косова, из Топлице или суседних крајева. Нешто вуна из Паноније могло се добити једино у Банату. Постоји једна одлука дубровачког сената од септембра 1574. године, која је одређивала да трговци са робом из Цари-

града, Скопља, Београда и Босне могу слободно пословати у Дубровнику ако не довозе вунене покриваче (склавине) и морлачку (влашку) вуну; они који су се бавили довозом поменутих артикала требало је да приме посебне налоге своје владе.¹⁰⁰ По формалној логици таква наредба дозвољава могућност да су вуну и склавине довозили и Београђани.

Из писма једног Дубровчанина из Темишвара (јануара 1576. године) излази да су мање количине вуне улазиле у пословни систем тамошњих Дубровчана; од дубровачког партнера захтевао је наплату 23 дуката за неку количину вуне.¹⁰¹ Вуна се бележи уз дубровачке трговце из Београда посебно код осигурања. Иван Љубанов је (1629. године) осигурао 27 цакова вуне, уз 336 „словенских“ кожа из Угарске, а неки Јевреји су за рачун Томаша Глође прихватили да осигурају неких 15 цакова вуне.¹⁰²

Београђани, поред Новопазараца, Скопљанаца и оних из Прокупља и Крушевца, почели су се снабдевати косовском вуном у другој деценији XVII века. Обично су одседали у Вучитрну, а пословали највише са Тrepчаниma. Велику штету су имали од накупаца из редова домаћег пословног света, посебно из Тrepче. Због тога су се, 5. октобра 1638. године, сакупили у Прокупљу како они из Београда тако и они из Новог Пазара, Приштине и Прокупља; одлучили су да, у циљу очувања повластица, убудуће нико од њих не даје новац Тrepчаниma, ни крстјанима (католицима), ни каурима (православним), ни Турцима да им набављају вуну, јер да им наносе штете па се још служе њиховим именом и привилегијама; Тrepчани се не

би могли ангажовати за набавку ни друге robe; они који би прекршили договор, платили би казну од 200 дуката.¹⁰³ Чак су и аустријски трговци који су долазили до Београда показали интересовање за ту вуну.

У извесним годинама, у време глади или поморских тешкоћа Дубровчана због рата на Средоземљу, Дубровчани су настојали да добију дозволу од Порте за извоз житарица из србијанског Подунавља и из Посавине. О томе се већ писало.¹⁰⁴ Мада се писало сасвим конкретно, у неким прегледима се праве погрешна уопштавања да се преко Београда жито извозило чак од Печуја и Осијека односно и из области источно од Темишвара.¹⁰⁵ За извоз жита нису били заинтересовани трговци, јер се оно у Дубровнику продавало по депресивним ценама, а у нормалним ситуацијама се за јевтине паре могло набавити из Апулије, Албаније и из других крајева ближих и са јевтијим превозом. У томе се београдски Дубровчани разликују од својих сународника у Приштини, који су и мимо владиних упутстава куповали и складишили жито по селима и својим магацинима, јер је била уносна купопродаја жита и на самом Косову због доста високе цене настале због извоза.¹⁰⁶

Ако се изврши и најповршије упоређење пословања Дубровчана у Београду и Подунављу око 1530. и око 1630. године, види се значајна разлика управо у односу према извозу сировина: некад на њих нису обраћали пажњу, јер је било уносније друкчије пословање, док су стоеће касније одлазили и дубоко у балканске земље да дођу до тражених сировина.

НА ПОМЕНЕ

¹ Детаљније у вези с овим уводним прегледом вид.: Б. Храбак, *Дубровачки трговци у Београду под Турцима 1521—1571. године*, Годишњак града Београда XIII (1966, 29—47); Б. Храбак, *Дубровачки трговци у османлијском делу Паноније до 1570. године*, Зборник за историју Матице српске XXX, Нови Сад 1984.

² Б. Храбак, *Дубровачки привредници у Смедереву у доба Османлија*, Анали Завода... ЈАЗУ у Дубровнику XVII (1979), 183, 191.

³ Historijski arhiv u Dubrovniku (u daljem tekstu: HAD), Div. canc. CXXXI, 128 od 3. IV 1546.

⁴ HAD, Div. canc. CXLVII, 25—6 od 30. VIII 1559.

⁵ HAD, Div. not. CXVII, 1'—3' at od 22. II 1564.

⁶ Дубровачка архивска грађа о Београду, сабрао Ј. Тадић (у даљем тексту: Грађа I), Београд 1950, 5, 67, 102—3, 118 и 119, 122, 438, 449, 451 (29. VIII 1509), 452.

⁷ Б. Храбак, *Дубровачки трговци у Београду*, 30.

⁸ Грађа I, 29.

⁹ HAD, Div. not. XVIII, 257 od 1. III 1546.

¹⁰ Грађа I, 30—1.

¹¹ Б. Храбак, *Дубровачка трговина у Београду*, 41.

¹² Грађа I, 62.

¹³ Исто, 111 (25. III 1564).

¹⁴ Исто, 149; HAD, Div. canc. CLIII, 49'—51' at (27. II 1568).

¹⁵ HAD, Div. canc. CL, 6 at od 2. IX 1563.

¹⁶ У смислу наведене прецизне хронологије дубровачког извоза „са северне стране“ треба исправити мишљење уопштено до нетачности (Историја Београда I, Београд 1974, 368), и то у смислу да преузимање позиција од стране београдских трговаца још не значи и њихов извоз сточарских и других домаћих производа, јер је до тог извоза из Угарске дошло тек две деценије касније, јер ствар није могла зависити само од турског заузета Будима, него и од производних услова и могућности на италијанској страни.

¹⁷ Грађа I, 305 (навод de retractu pellum указује не на говеђе сирове него на какве друге обрађене коже), 155, 122 (марта 1571), 161 (октобра 1571).

¹⁸ HAD, Div. canc. CLVII, 25—5'.

¹⁹ Дубровачка архивска грађа о Београду, књ. II, објавили Ј. Тадић и Т. Поповић, Београд 1976. (у даљем тексту: Грађа II) 21 (13. VII 1572), 38 (21. IV 1574), 50 (29. IV 1575), 59 (23. XI 1575).

²⁰ HAD, Div. canc. CXX, 115' od 2. XI 1576.

²¹ HAD, Div. canc. CLXIV, 139—9' od 4. VIII i 28. IX 1577.

²² Грађа II, 94 и 96—7.

²³ Грађа II, 87 (14. V 1578, регест лоше састављен јер је садржина лоше преведена; Матијевић је био Темишварац а Матија Јурин из Београда).

²⁴ HAD, Div. not. CLXIV, 182' od 18. XII 1547.

²⁵ Грађа II, 103—5.

²⁶ HAD, Div. not. CXXI, 164.

²⁷ Грађа II, 107—8.

²⁸ Исто, 87—88.

²⁹ Исто, 86 (*pellipatius* је погрешно преведено са „којарски трговац“).

³⁰ Грађа II, 107.

³¹ Исто, 128—9.

³² HAD, Noli et sic. XIV, 201'—2 od 6. IX 1581; Noli e sic. canc. III, 164 od 18. II 1582.

³³ Грађа II, 137.

³⁴ Исто, 149—50 (13. X 1582).

³⁵ Исто, 151—3 (17. XII 1582).

³⁶ Исто, 157 (5. IX 1583).

³⁷ HAD, Cons. rog. LXVIII, 10'—11 od 19. I 1584.

³⁸ Е. Вечева, *Търговията на Дубровник с българските земи (XVI—XVIII в.)*, София 1982, 162—3.

³⁹ Грађа II, 154—5 (10. V 1583), 197—8 (21. II 1587), 164 (19. VII 1584).

⁴⁰ Грађа I, 200—1.

⁴¹ Историја Београда I, 431, 437.

⁴² Б. Храбак, *Дубровачки привредници у Смедереву*, 206, 207, 201, 207, 211.

⁴³ С. Барјактаревић, *Спор између Дубровачке Републике и турског закупника скеле у Вацу у вези с трговином кожама*, Зборник Хисторијског института ЈАЗУ III, Загреб 1960, 6—7; Gy. Kallay Nagy, *The Commerce in Pest and Buda*, Studia Turco-Hungarica, t. I, Budapest 1974, 30—37. — Спор Дубровчана око царина није био изузетак, јер су закупници били зеленаши који су тежили да им се да право да царину наплаћују и на увозну и на извозну робу, и то према локалним условима, што ће рећи по свом нахођењу (E. Werner—W. Markov, *Geschichte der Türkei von dem Aufgänge bis zur Gegenwart*, Berlin 1978, 134).

⁴⁴ L. Fekete, *Buda and Pest under Turkish rule*, Studia Turco-Hungarica III, Budapest 55 и 56, 50.

⁴⁵ Б. Храбак, *Спор Дубровчана око царине на коже из Угарске у другој четвртини XVII века*, Зборник за историју Матице српске XXVIII, Нови Сад 1983.

⁴⁶ E. Werner—W. Markov, n. d., 134.

⁴⁷ Грађа II, 223 (1588), 251 (17. XI 1590).

⁴⁸ S. Anselmi, *Venezia, Ragusa, Ancona tra Cinque e Seicento, Atti e Memorie*, vol. XI, Ancona 1969, appendice III; P. Braunstein. A propos

de l'Adriatique entre le XVIe et le XVIIIe siècle,
Annales Economie-Sociétés-Civilisations n° 6/
1971, 1271.

⁴⁹ У том смислу: S. Vekarić, *Pelješki jedrenjaci*, Split 1960, 156, bel. 1.

⁵⁰ Т. Поповић, *Писма Бартоломеу Борђанију* (1593—1595), Споменик 124, Београд 1984, 73, 81, 168, 412, 447—458.

⁵¹ HAD, Noli e sic. XXXVIII, 74—5'; XL, 220—1, 57—8.

⁵² HAD, Noli e sic. XXXVI, 172 od 15. XI 1597.

⁵³ Грађа II, 267—9.

⁵⁴ HAD, Div. not. CXXVIII, 165—9 (1597).

⁵⁵ HAD, Div. for. V, 152—2' od 10. V 1597.

⁵⁶ Грађа II, 269.

⁵⁷ Исто, 269.

⁵⁸ Историја Београда I, 438.

⁵⁹ HAD, Proc. not. XXVIII, 195 od 27. I 1587.

⁶⁰ M. Akdağ, *Türkisenin iktisadi ve ictimal tarihi*, cilt II, ikinci basımı, Ankara 1979, 209, 214, 215. — Трговачки значај су осећали и аматери у нашој публицистици: St. Radić, *Moderna kolonizacija i Slaveni*, Zagreb 1904, 247.

⁶¹ Б. Храбак, *Јевреји у Београду до краја XVII века*, Годишњак града Београда XVIII (1971), 29.

⁶² HAD, Noli e sic. XLVIII, 188 od 18. III 1608.

⁶³ HAD, Noli e sic. XLII, 42', 46; И. Сакъзов, *Търговията на България с Анкона през 16. и 17. в. по нови извори*, Известия на Истор. дружество IX, София 1929, 36 и 29.

⁶⁴ Грађа II, 348.

⁶⁵ HAD, Noli e sic. XLIX, 251 (28. V 1616), 267' (28. VI 1610), 263 (19. VI 1610).

⁶⁶ HAD, Noli e sic. L, 5 od 18. VIII 1612 (Nikola P. Kaluder).

⁶⁷ Исто, 137', 197' (Lorenço Avaco).

⁶⁸ HAD, Noli e sic. L, 250—1 (Mato And. Pjerov i Stijepo Bogetić); LI, 145, Mato Luk. Jak. Ljubavi, 22 dukata bala).

⁶⁹ HAD, Noli e sic. LII, 42' (za Lorenca Gvaco, 24 dukata bala), 67 (Bartolomeo Koreis).

⁷⁰ HAD, Noli e sic. LII, 130—1' od 1. VII 1616.

⁷¹ HAD, Noli e sic. LIII, 51, 61, 90, 70—0', 75, 82—2' i 98.

⁷² Исто, 93 (5. IX 1617), 220—0' (15. V 1618).

⁷³ HAD, Noli e sic. LIII, 117' (20. I 1618), 262' (21. VII 1618).

⁷⁴ HAD, Noli e sic. LIV, 138—9, 162, 229'.

⁷⁵ Б. Храбак, *Јевреји*, 29—30.

⁷⁶ HAD, Noli e sic. XXXV, 10', 16', 24', 35', 60, 139.

⁷⁷ Исто, 225' (Држићи), 237' (Андија Цвјетков).

⁷⁸ HAD, Noli e sic. LVI, 25, 49', 59', 60, 63'—4.

⁷⁹ Исто, 84, 86.

⁸⁰ HAD, Noli e sic. LVII, 17', 27', 28, 29, 105; Noli e sic. canc. V, 105.

⁸¹ HAD, Noli e sic. LVII, 90, 90', 147—7', 149—9', 195'.

⁸² HAD, Noli e sic. canc. V, 261—2, 269, 274—4', 275—6, 276—7, 280', 284, 284', 285, 285', 296, 296', 292—3, 294—5, 296; VI, 3—3', 4', 5.

⁸³ HAD, Noli e sic. canc. VI, 66—7, 69, 72', 80, 84, 86, 89', 90, 92, 94', 94', 101—102, 126—7; Noli e sic. LVII, 17, 178', 179', 179'.

⁸⁴ Б. Храбак, *Јевреји*, 30; HAD, Noli e sic. LVI, 192'; LVII, 90, 90'.

⁸⁵ HAD, Noli e sic. LVII, 227' od 6. III 1630.

⁸⁶ HAD, Noli e sic. LVIII, 60, 60', 66, 69', 77, 77', 81, 84', 85', 86, 87', 87, 90', 93, 93', 96', 104, 115', 127'.

⁸⁷ HAD, Noli e sic. LVIII, 79, 57'.

⁸⁸ Исто, 148, 160, 166, 185—5', 186, 205.

⁸⁹ Исто, 215, 223', 224, 236, 236', 215, 269', 270.

⁹⁰ Б. Храбак, *Јевреји*, 30.

⁹¹ Исто.

⁹² Споменик СКА XXXVII, 67; К. Н. Ко-стић, *Грађа за историју српске трговине и ин-дустрије*, Списак 66, Београд 1920, 141.

⁹³ HAD, Noli e sic. XLIX, 261 od 18. VI 1610.

⁹⁴ HAD, Noli e sic. LIII, 247 i 264'.

⁹⁵ Б. Храбак, *Јевреји*, 30.

⁹⁶ HAD, Noli e sic. LVI, 250 od 9. VIII 1622.

⁹⁷ HAD, Noli e sic. LV, 193 od 11. V 1621.

⁹⁸ HAD, Noli e sic. canc. V, 43', 48'.

⁹⁹ Б. Храбак, *Дубровачки привредници у Смедереву*, 212.

¹⁰⁰ Грађа II, 42.

¹⁰¹ HAD, Div. canc. CLXXI, 54 od 10. XII 1583.

¹⁰² HAD, Noli e sic. LV, 244' od 22. IX 1621; Noli e sic. canc. VI, 69'.

¹⁰³ HAD, ACMM XVII с. св. LI, № 1905a, прилог писму од 23. XI 1538 са два прилога; С. Димитријевић, *Дубровачки трговци у Лесковцу и околини и улога дубровачке коло-није у Прокупљу*, Лесковац 1955, 24.

¹⁰⁴ Б. Храбак, *Београд као житно тржи-ште и житарство шире београдске околине у XVI веку*, Годишњак Музеја града Београда IV (1957), 59—80.

¹⁰⁵ Историја Београда I, 437, 442.

¹⁰⁶ Б. Храбак, *Дубровачки увоз житарица са Косова и из западне Македоније у XVI веку*, Гласник Музеја Косова X, Приштина 1970, 171—79.

RAW MATERIALS FROM THE DANUBIAN REGION TRADED BY
RAGUSAN CITIZENS LIVING IN BELGRADE IN THE PERIOD 1521—1640.

Bogumil Hrabak

When Ragusan citizens started their settling down in Turkish Belgrade, they did not much engage themselves in raw materials exports, because these could have been procured even in the areas lying closer to Dubrovnik. In the Danubian lands they were interested in different forms of business doing, in selling imported expensive fabrics, in monetary operations, in the export of raw gold and silver as well as bullions, and in the arrangements concerning the setting free of notable persons confined in prisons in Buda and Belgrade. When the loot from northern and western Hungary of the Turkish conquerors lessened, when economic situation stabilized and Italians became considerable consumers of Balkan cattle breeding products, the Ragusan merchants from Belgrade and later from Hungary started to pay attention to the export of raw materials as well. At first they dealt with beeswax from east Slavonia (in the fourties) and already in the next decennium they used to sell more and more dry cattle hides bearing the mark »Hungarian« or »Slav«. These hides were the most important export goods of the Belgrade market. These hides were secured by Belgrade citizens not only in Hungary (in particular through their fellow countrymen in

Temesvár), but also in the Serbian Danube Basin region (Smederevo) and Bulgarian (Vidin), but partly also from Bosnia. Cattle hides deriving from the Belgrade market were of slightly inferior quality and were smaller than those deriving from east Bulgaria, even smaller than those from Bosnia. They weighed about 6 kg, they were dried, not salted, as it is customary in the southern Balkan lands. Beside these hides, smaller lots of bull hides and colored leather of goat and sheepskins (cordovan and other kinds) used to be exported as well. Game skins were also sold but in small quantities. As to the importance of traded goods, the second place, after cattle hides, takes wax — yellow and white (refined) — linen and flax. Wool was exported much later and with the exception of some lots from Banat, it did not originate in the Danubian area but in Kosovo and southern Serbia. It used to be procured in Vučitrn, in particular by the people from Trepča, but for a time their cooperation was disregarded because of their unreliable speculations. In the export of these raw materials, beside the Ragusan merchants, the Jews also participated through Ragusan business channels beginning with the early 17th century.